

חֹבְתָהּ, אחד חטאת ואחד עולה, כדין יולדת עניה, וְחֲטָאת אֶחָת נוספת עם הכבש, כדין יולדת עשירה. כֵּן עֲזָאִי אָמַר: תביא שְׁתֵּי חֲטָאוֹת, תור ובן יונה עם הכבש, שמא קבעה להביא עם הכבש דווקא מין מסוים.²⁷

שקבעה את נדרה, אם תביא תורים או בני יונה, קבעה גם את חובתה, האם תביא קרבן יולדת עשירה, הכולל כבש לעולה ויונה או תור לחטאת, או קרבן יולדת עניה, שהוא קן לעולה ולחטאת. לפיכך היא צְרִיכָה אֲרֻבַּע פְּרִיָדִין לְנִדְרָהּ, שתיים מכל מין, מחמת הספק איזה מין נדרה, וּשְׁתֵּים לְקַן

מערכה קסז. מליקה המטמאת והמטהרת, וגדר "פסולו בקודש" (סח,א-סט,א)

מושג זה של "פסולו בקודש" משמש אבן יסוד בכמה הלכות נוספות, בהם קרבן שנפסל "בקודש" נחשב עדיין כקרבן ברמה מסוימת: אם לאחר שנפסל הועלה על המזבח שלא כדין – לא ירד (פד,א, לדעת ר' שמעון על כל פנים); המעלהו מחוץ לעזרה – חייב כרת (זבחים קט,א); זר המקטירו במזבח – חייב מיתה, כאילו הקריב קרבן כשר (יומא כד,ב ורש"י ד"ה בין דבר פסול); יש איסור לאו על אכילתו (הל' פסוהמ"ק יח,י);²⁸ הנהגה ממנו – מועל (מעילה ב,ב והמפרש ד"ה בשלמא לרב יוסף; רש"י כריתות כג,א ד"ה בגסה);²⁹ ומצוה לשורפו בעזרה דווקא (פסחים פב,ב).⁴

יש להבהיר את המושג "פסולו בקודש", מה הגדרתו ומקורו, וכיצד הוא מהווה נימוק לדיני משנתנו.

מהו "פסולו בקודש"?

במפרשים מצאנו כמה שיטות בפירושו של מושג זה:

א. שיטת רש"י: פסול שנוצר בעזרה. רש"י במקומות רבים⁵ מפרש ש"פסולו בקודש" הוא פסול שנוצר כשהקרבן כבר היה במקום הקודש, בעזרה, וכן כתב המפרש⁶ כאן. בעל 'טהרת הקודש' מסביר את טעמה של שיטה זו, שעצם הכניסה לעזרה מקדשת את הקרבן.⁷

תוס' (סח,ב ד"ה אמר רב) ורבים מהראשונים התקשו בדברי רש"י, שכן מצינו כמה מקרי פסול שאירעו בעזרה ודינם כ"אין פסולו בקודש": א. כמה מאיסורי המזבח שהוגדרו (פד,א) כ"אין פסולו בקודש" עשויים להתרחש בעזרה, כדוגמת בעל מום ורובע ונרבע.⁸ ב. מליקה

נאמר בתורה: "וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר וכיבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב וטהר" (ויקרא יז,טו). התורה קובעת שיש נבלה המטמאת את מי שאוכל אותה ("מטמאת בבית הבליעה"), ופירשו חז"ל (להלן סט,ב וספרא אחרי מות פרק יב,ה-ז) שהדברים אמורים בנבלת עוף טהור דווקא. זאת, בניגוד לנבלת בעלי חיים אחרים, עליהם אמרה התורה (ויקרא יא) שיטמאו את הנוגע בהם (כגון שרץ) או אף את הנושא אותם (בנבלת חיה ובהמה).

בעבודת בית המקדש חידשה התורה, שקרבנות העוף נמלקים ולא נשחטים, ולפיכך היה מקום להחשיבים כנבלה,¹ הן לעניין איסור האכילה והן לעניין הטומאה. בגמ' (מד,ב) מובאת דרשה המלמדת שלא כן: "לכל חטאתם... בקדש הקדשים תאכלנו (במדבר יח,ט-י) – לרבות חטאת העוף" לאכילה, וממילא מובן שגם אין בה טומאת נבלות.

משנתנו עוסקת בקרבן העוף שנפסל, ודנה האם יש בו טומאת נבילות, ומבחינה בין מיני פסול שונים: מליקה בשמאל או בלילה – אינה מטמאת, ואילו מליקה עופות שמלכתחילה אינם ראויים להקרבה כלל (חולין, או שלא הגיע זמנם, או עבר זמנם, או מחוסר אבר) – מטמאת, וכן גם מליקת קדשים בחוץ. באשר לצורות אחרות של המתת העוף אומרת המשנה, ששחיטה אינה מטמאת, אפילו של חולין בפנים וקדשים בחוץ, ומאידך מליקה בסכין מטמאת. המשנה מסיימת: "זה הכלל: כל שפסולו בקודש – אינו מטמא בבית הבליעה; לא היה פסולו בקודש – מטמא בבית הבליעה".

27. אף כאן כמה נקודות קשות וסתומות: א. היכן הזכר במשנה שהתחדשה במקרה זה קביעה נוספת, של חובתה? גם הכבש לא הזכר כלל. ב. מה פשר העניין של "קביעת חובתה"? האם מי שקובע להביא את חובתו ממין מסוים צריך לעשות כן, ולא יצא ידי חובתו במין אחר הכשר לאותה חובה? ג. מדוע לא תצא ידי חובת חטאתה באותו עוף, הן לאפשרות של עשירה והן לאפשרות של עניה? ד. כיצד יתכן שאשה מסופקת אם דינה כעשירה או כעניה? על כל אלה עיין בתוספות י"ט ובתפא"י ובפירוש "עיר קינו".

1. מפני שהמליקה נעשית ביד ואילו שחיטה טעונה כלי או חפץ כלשהו, ואפילו המולק בסכין הרי זו נבלה, משום שדורס או משום שמחליד (חולין כב,ב), עיין תוס' ד"ה מלק בסכין ושטמ"ק אות א.

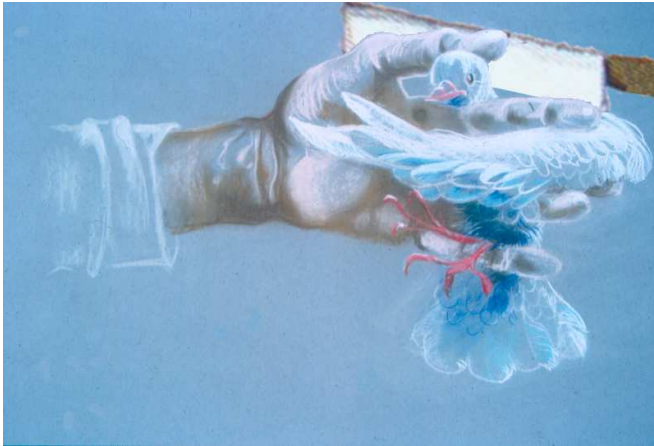
2. לשון הגמ' (פסחים כד,א): "כל שבקדש פסול בא הכתוב ליתן לא תעשה על אכילתו", ולשון זו אולי איננה חופפת ל"פסולו בקודש", אבל הרמב"ם כותב ש"פסולו בקודש", ונראה שקישר זאת למושג האמור כאן.

3. במקורות אלו מבואר שדין "אם עלו לא ירדו" ודין המעילה תלויים זה בזה, ועיין בטהרת הקודש כאן, שהאריך לברר איזה דין מהם הוא הגורם את חברו. הרמב"ם (הל' מעילה ג,א) פסק אחרת, שבכל פסולי המוקדשין אין מעילה מדאורייתא,

והמפרשים התחבטו בביאור שיטתו.

4. לשון הגמ' שם: "כל פסולו בקודש – בשריפה", ועיין מערכה רעא הערה 21.
5. שמות כט,לז; ויקרא ו,ב; פסחים עג,א ד"ה תיקן; סנהדרין לד,א ד"ה את הראוי; זבחים כז,ב ד"ה אמרת; פד,א ד"ה שהיה פסולו בקודש; נדה מא,א ד"ה מרבה אני.
6. בשיטה מקובצת (אות טו) קבע, שהפירוש שנדפס בצד הגמרא (ממשנתנו והלאה לאורך עשרה דפים) אינו מרש"י, ופירוש רש"י הוא זה המובא ב'נוסחאות רש"י כתב יד'. אכן, התוס' ועוד ראשונים מצטטים מ'רש"י כתב יד' בלבד. כתב יד זה נדפס לראשונה בוילנא תרמ"ה, וגדולי האחרונים לא הכירוהו. להלן יכונה הפירוש הנדפס בצד הגמרא כ"המפרש".
7. ודימה זאת לגמ' להלן קיט,ב, שעולת יחיד שהובאה לבמת ציבור "קלטוהו מחיצות" ומעתה אסור לנהוג בה כהלכות עולה בבמת יחיד.
8. בפנים מאירות יישב קושי זה, ש"משבא לעזרה" היינו שהפסול לא יכול להיות אלא משבא לעזרה, אבל פסול שיכול להיות עוד בטרם ההקדש – פסול גם אם יתרחש לאחריו. כך כתבו כבר תוס' בנדה (מא,א ד"ה שהיה פסולו בקודש): "שאינו פסולו יכול להיות עד אחר שהוקדש, אבל רובע ונרבע מצי להיות בעודו חולין" (אך לא כתבו זאת כפירוש לרש"י).

בקיום פרטי הלכות העבודה. לפיכך פירש רש"י בכל מקום כמשמעות הלשונית של המושג, ואילו כאן בולט חוסר הדיוק בהגדרה זו, מחמת דין מליקת הסכין, ולפיכך פירש את המושג על פי דיוקו הענייני, ולא הלשוני¹².

מליקה בסכין. במשנה נאמר שעוף שנמלק בסכין מטמא בבית הבליעה כנבלה, למרות שפסול זה אירע בעזרה. הסיבה לכך היא, שמליקה כזו אינה מליקה כלל, והרי זה כעוף שמת מאליו בעזרה.

ב. שיטת תוס': פסול שנוצר לאחר התקדשות הקרבן.
לשון תוס' (סח, ב ד"ה אמר רב, וכן בסמ"ג עשין קצא-קצב): "שפסולו בקודש... היינו שאירע פסול משנשחט ונתקדש בקדושת כלי", וכוונתם שהשחיטה מקדשת כיוון שנעשית בכלי שרת (כשיטת תוס' לעיל מו, א ד"ה קדשי קדשים, ועיין מערכה רנז)¹³.

הגדרה זו אינה מספיקה להבנת הדינים במשנתנו, שהרי בעוף אין כלי שרת כלל, וכל המליקות הפסולות הינן לפני שהקרבן נתקדש. לפיכך כותבים תוס': "ושמאל ולילה דאין מטמאין בבית הבליעה... טעמא בכל מקום כדמפרש הכא... דאית ליה הכשירא". פירושו: אכן מקרים אלו אין פסולם בקודש, והטעם לטהרתם הוא הסברה שיש להם הכשר במקום אחר (ועיין גם ד"ה ונילף). בכך מוסברת דעת רב המופיעה בסוגיה, שמטמא מליקת זר משום שאין לזר הכשר

באמצעות סכין מטמאת למרות שהיא בעזרה⁹. ג. בסוגיה מבואר, שלדעת רב מליקת לילה ושמאל טהורה רק מכח שיש לה הכשר במקום אחר, ואילו מליקת זר טמאה, לדעתו, כי אין לה הכשר במקום אחר; והרי כל המליקות הללו נעשות בעזרה!¹⁰ ד. בגמ' במעילה (ב, ב) סבר רבה שקדשי קדשים שנשחטו בדרום אינם בגדר "פסולו בקודש" (וירדו מן המזבח אפילו לדעת ר' שמעון), ולשיטת רש"י אין מקום לסברתו כלל.

אכן, רש"י כתב יד' כאן כותב הגדרה שונה: "פסולו בקודש – כגון קדשים הראויין אבל נפסלו בעבודותיהן". רש"י מבדיל בין פסול שמגדיר את הקרבן כבלתי ראוי מעיקרו, לבין קרבן ראוי שעבודותיו לא נעשו כהלכותיהן¹¹. בכך מוסבר בפשטות דין רובע ונרבע, וגם דין מליקת סכין אינו סותר לכלל זה, שהרי מליקה בסכין איננה מליקה כלל וגם לא שחיטה (עיין רש"י כתב יד' סח, א), והרי זה כאילו מת העוף מאליו בעזרה ואינו ראוי לקרבן כלל.

כדעה זו נראה בברייתא לקמן (פד, א): "רבי שמעון אומר... מנין לרבות שנשחטה בלילה, ושנשפך דמה, ושיצא דמה חוץ לקלעים, והלן, והיוצא, והטמא, ושנשחט חוץ לזמנו וחוץ למקומו, ושקיבלו פסולין וזרקו את דמה, והניתנין למעלה שנתנן למטה, והניתנין למטה שנתנן למעלה, והניתנין בפנים שנתנן בחוץ, והניתנין בחוץ שנתנן בפנים, והפסח והחטאת ששחטן שלא לשמן... יכול שאני מרבה אף הרובע והנרבע, והמוקצה והנעבד, והאתנן והמחיר, והכלאים, והטרפה, ויוצא דופן... מרבה אני את אלו שהיה פסולן בקודש, ומוציא אני את אלו שלא היה פסולן בקודש". כל הפרטים ברישא הם פסולים שאירעו במהלך העבודה, וכל הפסולים בסיפא הם במהות הקרבן.

כיצד יתיישבו דברי רש"י כאן עם דבריו בשאר המקומות? נראה שלדעתו הפירוש המילולי ל"פסולו בקודש" הוא אכן "פסול שנוצר בעזרה". מונח זה אינו מדויק, אלא ש"דיבר הכתוב בהווה": בדרך כלל הקרבן לא נעשה בעל מום במקדש, והפסול המצוי בעזרה הוא מחמת תקלה

9. קושיית השטמ"ק אות ב; ויש ליישב, שמליקה כזו איננה מליקה כלל (גר"ז), ואולי לכן תוס' לא הקשו כך.

10. במאירי בנדה (מ, א) כתב על קושייה זו: "כשעיינונו שם בסוגיא לא נתבררה לנו קושייתם". המהדיר פירש דבריו, שאין מקום להקשות מדעת רב, שכן ר' יוחנן חולק עליו ומטהר מליקת זר, ולדעתו היא "פסולו בקודש" גם בלא הטעם של הכשר במקום אחר, וראה להלן, שכן משמע ברמב"ם, ובהערה 12 הצענו שזו גם דעת רש"י. אבל לדעת תוס' והמפרש ר' יוחנן מטהר משום שלדעתו יש לזר הכשר במקום אחר, כדלהלן.

11. כעין זה כותבים רבנו גרשום והמפרש במעילה ג, א, ש"אין פסולו בקודש" הם הפסולים שהתרחשו לפני שהזבח הוקדש.

12. גר"ז, וכיוצא בזה כתב בנחלת יעקב (לר' יעקב בר' בנימין, תלמיד הרמ"א) בפירושו לרש"י ביוקא ו, ב.

מדברי רש"י כתב יד' (ד"ה תנא אזאת תורת העולה) ניתן להבין את המושג "פסולו בקודש" אחרת, וז"ל: "יוצא – פסולו בקודש הוא, דהא משבא לקודש נפסל, ושמאל ולילה כיון דאשכחן להו הכשירא... כפסולו בקודש חשיבי, אבל מליקת זר... לאו פסולו בקודש הוא". הדברים צריכים ביאור, שכן רש"י פותח בהגדרה הרגילה שנטק, "משבא לקודש", ובכך מסביר מדוע פסול 'יוצא' הוא "בקודש", אבל ממשיך ואומר

ששמאל ולילה זר אינם "פסולו בקודש" למרות שבאו לעזרה, אלא ששמאל ולילה "חשיבי כפסולו בקודש" בגלל שיש להם הכשירא, וזה כשיטה הראשונה בתוס' להלן!

יתכן שבאומרו "משבא לקודש" אין כוונתו לכניסה לעזרה גרידא אלא לכניסה לקדושה, וכשיטת תוס', ולזה כוונת רש"י בכל מקום. אכן, בעל 'עזרת כהנים' (על הספרא צו פרשתא, ט) הסיביר כך את שיטת רש"י, עיין שם באריכות (ולא ראה את דיבור זה המסייעו). ניתן להסביר אחרת, שלדעת רש"י רב אכן סובר כתוס' בהגדרת "פסולו בקודש", ולכן פירש דווקא כאן באופן זה, אבל ר' יוחנן סובר כהגדרה הקודמת (וכדעת המאירי הנ"ל הערה 10, שבזה נחלקו רב ור' יוחנן). כך ניתן להסביר גם את סברת רבה במעילה להחשיב שחיטת דרום כ"אין פסולו בקודש", שסבר כתוס', ומסקנת הגמ' שם כדעת רב יוסף מתאימה למסקנה כאן כר' יוחנן.

13. כן כתבו תוס' סט, א ד"ה אין: "ולא דמי לשחיטה דסכין מקדשא ליה", וכך משמעות לשונם בפד, א ד"ה כל שפסולו בקודש: "שאיירע לאחר שחיטה שנתקדש בכלל", וכפי שפירש בתוספת קדושה שם. בצאן קדשים שם הגיה "ונתקדש", ונראה שהבין שהקידוש בכלי הוא בקבלת הדם במזרק. אכן, בתוס' שם ד"ה הניתנין התלבטו האם "נשפך דמה" שלדעת ר"ש לא תרד, הרי זה בנשפך לאחר הקבלה בכלי, אבל הדעה הפשוטה יותר היא שר"ש הכשיר זאת אפילו נשפך לפני הקבלה, עיין במערכה ר.

לעומת זאת, צריך לומר שהכלל "פסולו בקודש" בא לנמק את דין שחיטת לילה, ולא את דין נשפך דמה.

יש להקשות על שיטה זו מלשון התוספתא (זבחים ט, ב): "זה הכלל: כל שהיה פסולו בקדש – הקדש מקבלו, לא היה פסולו בקדש – אין הקדש מקבלו, חוץ מבעל מום, שר' שמעון אומר משום ר' עקיבא: בעל מום בעוף כשר" (וכן בספרא צו פרשתא א, ט). מכיוון שבעל מום מתקבל כיוון שכיוצא בו בעוף כשר – הרי לשיטה זו דינו מתאים היטב לכלל, ואינו "חוץ"¹⁷!

התפיסה העומדת ביסוד הדין

שיטות הראשונים מבטאות תפיסות השונות זו מזו באופן מהותי בהסברת הקולא ב"פסולו בקודש". שיטת תוספות, התולה את הדין בכך שהקרבת נשפך דמה, מסבירה שהקולא נובעת מקדושתו של הקרבן: מדובר בקרבן שכבר התקדש ברמה מסוימת, ולכן אין בכוחו של הפסול למנוע לגמרי את קבלת הקרבן על גבי המזבח. השיטה השנייה בתוס', התולה את הדין בכך שיש לפסול זה הכשר במקום אחר, מסבירה שהקולא נובעת מחולשתו של הפסול: מכיוון שמצינו שיש לפסול זה היתר במקום כלשהו – אות הוא שהתורה אינה מקפידה בו כל כך, ולכן אין הוא יכול לבטל את קדושת הקרבן (כאמור, להלכה שתי השיטות משלבות את שני הכללים).

שיטת רש"י כתב יד', המבחין בין פסול בעבודות הקרבן לבין פסול ההופך את הקרבן לבלתי ראוי מעיקרו, מתאימה יותר לכיוון השני. שיטת רש"י בשאר המקומות, אם כוונתו כפשוטו שהכניסה לעזרה היא הקובעת (כדעת טהרת הקודש, ולא כפי שביארנו לעיל), מתאימה יותר לכיוון הראשון¹⁸.

הדיון על "פסולו בקודש" נוגע רק למליקות פסולות (עין רש"י כתב יד השלם, סח, א ד"ה אין מטמאין), ולא בשחיטה. מליקה, על פי הכללים המקובלים בהלכות שחיטה, היא נבילה, וחידוש מיוחד חידשה התורה, שמליקת קדשים מועילה לטהר, ולכן עלינו לבחון, באמצעות הכלל "פסולו בקודש", האם מליקה זו שלפנינו כלולה בחידוש זה. ולשון הרמב"ם בפירוש המשנה: "שאין הברדל בין המליקה או נחר ומעקר, לפי שלא יאמר עליה שם שחיטה כלל, אלא היא פעולה שעשאה ה' כשחיטה בקדשים בפנים בלבד". לעומת

במקום אחר. אם כן, דין "אם עלה לא ירד" (שהוא הגורם לטהרת המליקה, כפי שיתבאר) תלוי בקיום אחד משני תנאים: או שיהיה פסולו בקודש, כלומר, שישפך כרין; או שהפסול יהיה כזה שיש לו הכשר במקום אחר.

פירוש זה מעורר קושי, שכן מלשון המשנה "זה הכלל" וכו' משתמע שכלל זה נועד להסביר את הטעם לדינים הקודמים, בעוד שלפי תוס' כל דיני משנתנו אין פסולם בקודש, וראוי היה לומר: "כל שאין פסולו בקודש, אם יש לו הכשר במקום אחר – אינו מטמא" (פנים מאירות)¹⁴. קושי דומה עולה במשנה אודות דין "אם עלה לא ירד" (פד, א): ר' שמעון שם מזכיר את הכלל "פסולו בקודש" כנימוק לשיטתו שבהמה שנשחטה בלילה ונשפך דמה ויצא דמה חוץ לקלעים לא תרד, ולדברי תוס' הנימוק אינו תקף לגבי שחיטת לילה!¹⁵

ג. שיטה שנייה בתוס': פסול שיש לו הכשר במקום אחר. ב'הגדה' שמובאת בתוס' (ד"ה אמר רב) פירש, ש"פסולו בקודש" פירושו: פסול הקיים בקודש, שנכלל במקומות מסוימים במסגרת הקודש, דהיינו שיש לו הכשר במקום אחר. שיטה זו רווחת בראשונים¹⁶.

בניגוד לשיטה הקודמת, לפיה "הכשר במקום אחר" ו"פסולו בקודש" הם שני כללים נפרדים שדי באחד מהם לטהר את המליקה, הרי לשיטה זו זהו אותו כלל עצמו. מכל מקום, גם שיטה זו נזקקת לחידוש שנאמר בשיטה הקודמת, ששחיטה הנעשית בכשרות מועילה לקדש את הקרבן שלא ירד, וכפי שכותבים תוס' (סוף ד"ה אמר רב): "ונשפך דמה מן הצואר דלא ירדו – משום דכבר נעשית כל השחיטה כהוגן" (וכן בשטמ"ק פד, א אות ה). ומוכרחים אנו לומר זאת, כי לא מצאנו הכשר כלשהו לקרבן שדמו נשפך ולא נזרק כלל! נמצא, אם כן, שלפי שתי השיטות יש לנו שני תנאים שדי באחד מהם לקבוע האם הקרבן ירד או לא: האחד, שתחילת העבודה תהיה בכשרות ובכך הקרבן התקדש לפני שנפסל, והשני, שהפסול יהיה כזה שיש לו הכשר במקום אחר. לא נחלקו שיטות אלה אלא בשאלה, איזה מבין שני הכללים הוא הקרוי "פסולו בקודש" (טהרת הקודש; עולת שלמה).

הקושי הלשוני במשנתנו על פי השיטה הקודמת מיושב היטב לשיטה זו, שכן המשנה אכן מבטאת את הכלל המבדיל בין הטהורים לטמאים. במשנה בפרק תשיעי (פד, א),

16. קטע זה בתוס' נכתב במקורו כהערה בשולי הגליון, כלשונו: "וכמדומה לי שכן פירש לנו רבינו הקדוש נ"ע [הוא ר"י הזקן] ולא כמו שבפנים". מכל מקום, לשיטה זו מקבילות רבות בתוס' (זבחים סא, א ד"ה קודם שיעמידו; יומא סג, א ד"ה שלמים; מעילה ג, א ד"ה חזא) ובשטמ"ק (סח, ב אות ב ופד, א אות ה). ברשב"א בריטב"א ובמאירי בנדה מא, א נראה ששני פירושי תוס' כלולים ב"פסולו בקודש".

17. עמדו על כך בעזרת כהנים לספרא שם ובמקדש דוד (סי' ד, א). מלשון המשנה (פד, א) לא ברור האם שיטת ר' עקיבא בבעל מום מתאימה לכלל "פסולו בקודש" או חורגת ממנו, ותוס' כאן ובנדה (מא, א ד"ה שהיה) הבינו שהיא מתאימה לכלל, והוכיחו מזה כשיטתם, אבל בתוספתא משמע שהיא חורגת מהכלל, כאמור.

18. לדיון נרחב בסברות היסודיות בסוגיה עיין במאמרו של הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א, "בעניין פסולו בקודש", 'מעלין בקודש' יא, עמ' 103 והלאה.

14. בהקשר זה יש להעיר, שבנוסח המשנה שבדפוס המשוניות מופיעה הפיסקה "כל הפסולין שמלקו" בסוף המשנה, אחרי המשפט "זה הכלל", וכך נראה מרש"י כתב יד'. לפי נוסח זה משתמע שדין הפסולין שמלקו חורג מן הכלל, ומסתמך על "הכשר במקום אחר". מאידך, דברי הגמ' (סח, ב) "תני והדר מפרש" מורים על כך שבפני הגמ' עמדה פיסקה זו בראש המשנה, וכך גם סדר הסוגיות בגמ', תחילה על מחלוקת רב ור' יוחנן הנוגעת ל"כל הפסולין שמלקו", ואחר כך (סט, א) הפיסקה "מלק בשמאל" (דקדוקי סופרים). לפי נוסח הגמ' המשפט "זה הכלל: כל שהיה פסולו בקודש" וכו' מסכם גם את דין הפסולין שמלקו, ומגדיר גם אותם כ"פסולו בקודש".

15. עמד על כך בטהרת הקודש (פד, א), ותירץ שר"ש מזכיר רק את "פסולו בקודש" כי בזה יש חידוש מהותי בהשוואה לר' יהודה. הסברה של "הכשר במקום אחר" מקובלת על ר' יהודה (כמבואר בברייתא שם), ור"ש רק נוקט בה ביתר הרחבה.

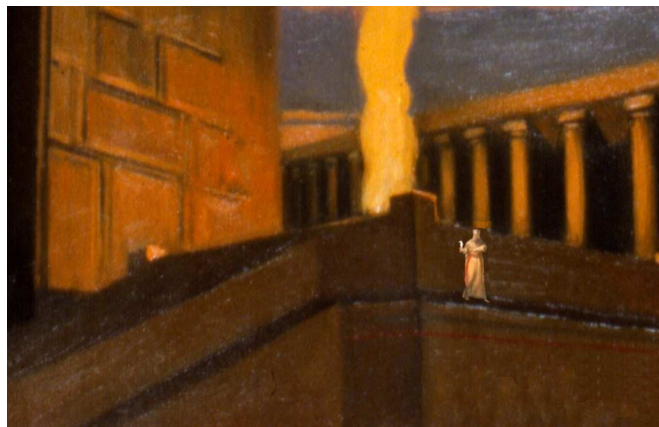
מתרת את האיסור, יצא מליקה שהיא לפניו, הואיל והיא מתרת את האיסור – אין מטמא בגדים בבית הבליעה. הביא המולק קדשים בחוץ... הואיל ואין מתירין את האיסור – מטמאין בגדים בבית הבליעה. ופירש 'רש"י כתב יד' שם: "הואיל ומתרת את האיסור – שאם עלתה לא תרד". כך גם דעת תוס' (כה, א ד"ה והרי זריקה; סח, א ד"ה מלק בשמאל) והראב"ד והמיוחס לר"ש (בפירושיהם לספרא שם).

המפרש (סט, א ד"ה הא נמי נבילה היא וד"ה אף נבילה) מסביר את הכלל "מליקה שהיא מתרת את האיסור" באופן אחר, שכוונת הברייתא לעולת העוף, שמליקתה מתירה את האיסור לכתחילה: "שבחייה לא היתה ראויה לקרב לגבוה, והותרה במליקה זו"¹⁹. על פי פירוש זה, הברייתא אינה דנה מהו החילוק בין סוגי הפסול, אלא מזכירה רק את המקרים הקיצוניים: מליקה כשרה מחד, המתירה לגמרי, ומליקת קדשים בחוץ וחולין בפנים מאידך, שאינה ראויה כלל להתיר קרבן לאכילה או להקרבה. ממילא, יש מקום לומר שההגדרה המבדילה בין "פסולו בקודש" ל"אין פסולו בקודש" אינה נובעת מכך שבפסולו בקודש יש היתר כלשהו (דהיינו, היתר הקטרה כשעלה למזבח). "מליקה המתרת" היא מליקה כשרה לגמרי, המתירה לכתחילה, ו"פסולו בקודש" טהור משום שהוא דומה למליקה המתירה לכתחילה.²⁰

ראיה לפירוש זה מהמשך הספרא (פיסקה יא), שם מובאת דרשה חלופית ללימוד מ"טרפה": "אחרים אומרים: 'באזרח ובגר' את שאיסורו שוה באזרח ובגר, יצאת מלוקה שבפנים, שאין איסורם שוה באזרח ובגר". פירוש: מכך שהמלוקה בפנים מותרת לכהנים מוכיח המדרש שהפסוק על טומאת העוף אינו עוסק בה; ומשמע שגם "מתרת את האיסור" לעיל היינו היתר לכתחילה (קין אורה; ליקוטי הלכות). אולם הראב"ד והמיוחס לר"ש (שהולכים בשיטת 'רש"י כתב יד' ותוס', כאמור) מסבירים לשיטתם, שהמדרש עוסק גם בעוף שנפסל, ואף על פי שאינו נאכל ניתן לומר עליו ש"אין איסורה שוה", משום שהאיסור נובע מצד אחר ולא מחמת שהמליקה היא נבלה.²¹

תוספות: משנתנו כשיטת רבי שמעון בדין "אם עלו לא ירדו"
לשיטת הראשונים שתולים את טהרת העוף בכך שאם

זאת הדין במשנה ששחיטה אינה מטמאת, בין בקדשים ובין בחולין, בין בפנים ובין בחוץ, הינו דין נפרד, שהשחיטה מפקיעה לגמרי מטומאת נבילות, אף על פי שמבחינת הלכות הקרבן אין השחיטה מועילה כלל (עיין תוס' קיא, ב ד"ה השוחט).

מליקה בלילה (הכהן עומד על הסובב, מקום עשייתה של עולת העוף). מליקה זו מטהרת, מפני שאמנם הלילה אינו ראוי למליקה, אבל יש הקרבת קרבנות הכשרה בלילה, בהקטרת אברים.

הקשר בין טהרת העוף לבין דין "אם עלה לא ירד"
כאמור, המושג "פסולו בקודש" משמש כהגדרה קובעת הן לעניין טהרת העוף הנמלק והן לעניין הדין שקדשים שנפסלו והועלו למזבח לא ירדו, ויש לברר את הקשר בין נושאים אלו.

'רש"י כתב יד' במשנה כותב: "אין מטמאין – הואיל ופסולין בקודש ואהני מליקה דידהו שאם עלו לא ירדו... וזהו הטעם בכל מליקות פסולות" (וכן עוד כמה פעמים בהמשך). הווי אומר, טהרת המליקה תלויה בדין "אם עלו לא ירדו" ונובעת ממנו: מכיוון שמליקה זו מועילה לעניין זה שהעוף ראוי להקרבה ברמה כזו שאם עלה לא ירד – מועילה היא גם לטהר את העוף.

רש"י מצביע על המקור לפירושו: "ובגמ' יליף לה מקראי, מה טרפה שאינה מתרת את האיסור". כוונתו לברייתא (סט, א), שמקורה בספרא אחרי מות פרק יב, י: "יכול תהא מליקה שהיא לפניו מטמאה בגדים בבית הבליעה?... ת"ל 'טריפה', מה טריפה שאין מתרת את האיסור אף כל שאין

(ואינו מוכרח). גם הגר"א בביאורו שם כותב ש"מתרת את האיסור" פירושו שהכהנים אוכלים אותה.

20. בלחם משנה הל' פסולי המוקדשין ז, א עמד על כך, שלפי פירוש זה אין הכרח לתלות את הטהרה ב"אם עלו לא ירדו", ויישב בזה את שיטת הרמב"ם, ראה להלן.

21. מקור אחר שתולה את טהרת המליקה בדין "אם עלו לא ירדו" הוא הגמ' במעילה ג, א: "איתיביה רב יוסף לרבה חדא מגו חדא וחדא מגו חדא" וכו', שם רבה מוכיח ששחיטת דרום שעלתה לא תרד מכך ששינוי במקום במליקה אינו מטמא בבית הבליעה. ברם, מלשון הגמ' שם נראה שרבה אינו מוכיח זאת באופן ענייני, שמעצם זה שאינו מטמא מוכח שלא ירד, אלא מוכיח באופן לשוני, שמכך ששינוי המקום נחשב במשנתנו "פסולו בקודש" – הרי שיש לפרש כך גם את "פסולו בקודש" שבפרק תשיעי. ואדרבה, מהאופן שבו מנוסחת הראיה משתמע שאין תלות עניינית בין הדברים (חידושי הגר"ז).

19. נקודת המוצא להבדל בין הפירושים היא השאלה: מה הצורך בדרשה זו מ"טרפה" להתיר מלוקה בפנים? הרי כבר יש בידינו לימוד (בגמ' מד, ב) מ"כל חטאתם" להתיר חטאת העוף שנמלקה! על כך השיב 'רש"י כתב יד', שהדרשה מ"טרפה" נועדה למליקת פסולים דווקא, ואילו המפרש סובר שהדרשה נועדה לעולת העוף. הראב"ד בפירושו לספרא שם כתב כ'רש"י כתב יד', אבל לדעתו הלימוד נדרש גם לחטאת העוף כשרה לגבי זר האוכלה, שאינו נטמא (אע"פ שלוקה משום אכילת נבלה, עיין יבמות לג, ב והל' מעשה הקרבנות יא, ט. על האפשרות לחלק בין איסור אכילת נבלה לבין טומאת נבלה עיין באחיעזר יו"ד סי' ז אותיות ג-ד ובש"ת שבט הלוי ח"ג סי' צח אות ז). בפירוש רבנו הלל שם כתב: "שהיא מתרת את האיסור – דמליקה שבפנים שריא לכהנים, וכיון דשריא לכהנים לא מטמא בגדים בבית הבליעה", וניתן להבין מדבריו יתר על הראב"ד, שגם לגבי הכהנים האוכלים את החטאת בעזרה יש הוה-אמינא שלמרות שמותרים הם לאכול – יטמאו מאכילה זו

טעם אפשרי לחילוק זה שבין עוף לבהמה, שמליקת העוף נעשית במזבח עצמו, ולכן הקרבן מעיקרו קשור יותר למזבח, וראוי להתקדש גם כשהיה פסול כלשהו במליקה (אבן האזל, הל' פסוהמ"ק ז,א). טעם זה מובן יותר בעולת העוף, ואילו החטאת אינה נמלקת על המזבח אלא בסמוך לו (ועיין מערכה קנד, שנחלקו ראשונים האם מליקתה סמוך למזבח מחויבת מדאורייתא).

מאידך, קיימת ראייה כנגד חילוק זה בין עוף לבהמה מהגמ' במעילה (ג,א) הנ"ל, שמדמה עוף שנמלק בשינוי מקום לבהמה שנשחטה בדרום, ומכח הנחה זו מוכיחה, שכשם שעוף שנמלק בשינוי מקום לא ירד (כמבואר במשנה הקודמת בפרקנו) כך גם בשחיטת דרום. ראייה זו אינה אלא אליבא דר"ש, ואילו לדעת ר' יהודה נוקטת הגמ' שם בפשטות ששחיטת דרום תרד. מעתה, אם ר' יהודה מודה לדין במשנתנו שעוף שנמלק בשינוי מקום לא ירד, ובכל זאת סובר ששחיטת דרום תרד – מניין לגמ' להוכיח שר"ש אינו סובר כך?! (קושיית בעל קרן אורה שם).

שיטת רב: מליקת זר מטמאת בבית הבליעה

משנתנו פותחת: "כל הפסולין שמלקו – מליקתן פסולה, ואינו מטמא בבית הבליעה". בפשטות, "כל הפסולין" רומז לרשימת הפסולים שנמנתה בריש פרק שני (טו,ב): זר, אונן, טמא, מחוסר בגדים, שלא רחוץ ידים ורגלים, יושב, או מי שיש חציצה בינו ובין הקרקע (השווה ללשון המשנה בריש פרק שלישי, לא,ב: "כל הפסולין ששחטו"), וכך פירש הרמב"ם: "כל הפסולין הם המנויים בתחלת הפרק השני".

אולם בגמ' אומר רב, שעוף שנמלק על ידי זר מטמא בבית הבליעה, בדומה למליקה בסכין. הגמ' מסבירה את טעמו, שמליקה על ידי זר גרועה ממליקה בשמאל ובלילה, שכן לא מצאנו עבודה כלשהי הכשרה בזר, בניגוד לשמאל, שכשר ביום הכיפורים בהולכת כף הקטורת לקדש הקדשים, וכן לילה, הכשר להקטרה, ומכאן שאלו פסולים קלים, באופן יחסי. אמנם גם זר כשר בשחיטה, אך זו אינה 'עבודה' כלל. כמו כן זר כשר בבמה, אבל במה שונה לחלוטין מהמקדש ("כחול היא לגבי מקדש". המפרש), ואין ללמוד ממנה.

הגמ' מקשה על רב ממשנתנו: "כל הפסולין שמלקו", ומתרצת שלדעתו מדובר על שמאל ולילה, אותם פירטה המשנה בהמשך²⁷. פירושו זה מעורר תמיהה, שהרי "הפסולין שמלקו" משמעו – אישים הפסולים שעמדו ומלקו (רני ליעקב). עוד יש לדקדק בלשון הגמ': "בשלמא לר' יוחנן

עלה לא ירד, יש לברר את יחסה של משנתנו למחלוקת התנאים להלן (פד,א) על היקף הדין "אם עלו לא ירדו". במשנה שם נאמר, שלדעת ר' שמעון בהמה שנשחטה בלילה והועלתה למזבח – לא תרד, ואילו לדעת ר' יהודה תרד. בפשטות, מליקת לילה דינה כשחיטת לילה, ואם כן משנתנו, האומרת שמליקת לילה טהורה, וממילא גם לא תרד, אינה מתיישבת עם דעת ר' יהודה!

בגמ' (פד,ב) התחדש בדעת ר' יהודה, שקרבן שדמו התקבל או נורק על ידי הפסולים לעבודה – ירד, פרט לטמא, מפני שמצינו בו קולא בקרבן ציבור הבא בטומאה. על פי זה, גם דברי ר' יוחנן בסוגיה כאן, המפרש את משנתנו שמליקת זר טהורה, אינם מתאימים לדעת ר' יהודה²².

חידוש נוסף נאמר בגמ' במעילה (ב,ב) בדעת ר' יהודה, שקדשי קדשים שנשחטו בדרום ירדו²³. הגמ' שם (ג,א) מדמה עולת העוף שנמלקה למטה לבהמה שנשחטה בדרום, ומכאן שלפי ר' יהודה מליקה כזו מטמאת בבית הבליעה. הדבר סותר את המשנה כאן (סו,ב): "וכולן (המוזכרים לעיל), ובכללם עולת העוף שעשאה למטה²⁴" אין מטמאין בבית הבליעה".

על פי כל האמור הסיקו תוס' (סח,א ד"ה מלק; סח,ב ד"ה אמר רב; סט,א ד"ה מליקת זר; פד,ב ד"ה הגהה יוצא) שמשנתנו וכל הסוגיה הולכת בשיטת רבי שמעון²⁵.

האם בעוף מודה רבי יהודה לרבי שמעון?

תוס' (ד"ה מלק) מציעים דרך ליישב את הסוגיה גם אליבא דר' יהודה: הגמ' (פד,א) מבארת שמקורו של ר' יהודה הוא שלושה מיעוטים בפסוק "זאת תורת העולה היא העולה" (ויקרא ו,ב), והמיעוטים הללו עוסקים בבהמה, שהיא נושא הפסוק. לפיכך, בעוף מודה ר' יהודה לשיטת ר"ש שכל שפסולו בקודש לא ירד, וממילא מליקתו מטהרתו. תוס' דוחים זאת, שכן אם נאמר שלדעת ר' יהודה המיעוטים לא נאמרו כלל על עוף – יצא שכל פסולי העוף לא ירדו (בניגוד למשנתנו, שאלו שאין פסולם בקודש מטמאים)²⁶ וכך נוקטים תוס' בהמשך הסוגיה (ד"ה אמר רב וד"ה מליקת זר), שר' יהודה משווה עוף לבהמה, וסוגייתנו דלא כוותיה. יתירה מזו: מהגמ' עצמה במעילה (ב,ב), על פי פירוש ר"י בתוס' שם (ד"ה ורבה, שציין לו רעק"א כאן), מבואר שר' יהודה חולק גם בעוף. ברם, תוס' במקומות אחרים (כה,א ד"ה והרי זריקה; פד,ב ד"ה הגהה יוצא) מקיימים את האפשרות שר' יהודה מודה בעוף.

בהגדרה "פסולו בקודש", והגדרה זו מופיעה להלן פד,א בדברי ר' שמעון בלבד! אלא שעל זו יש להשיב, שגם ר' יהודה מקבל באופן בסיסי את ההגדרה "פסולו בקודש", אלא שהוא מפרש אותה אחרת, או מוסיף לה תנאי, ראה מערכה ר.

26 פירושו: המילה "עולה" מרבה את העוף, שאם עלה לא ירד (כדרשת ר' עקיבא להלן פג,ב, וכן דעת ר' יהודה כפי שמבארים תוס' כה,א ד"ה והרי זריקה), ואילו המיעוטים מתייחסים לבהמה, המפורשת בפסוק, ולא לעוף הנלמד רק בריבוי.

27 אלמלא קושיית הגמ', היה מקום לומר שרב אכן חולק על משנתנו, כי נקט כר' יהודה (פד,ב), שלא מזכיר את הכלל "פסולו בקודש" אלא מצריך הכשר במקום אחר,

22 וכל שכן דברי חזקיה המפורשים שמליקת זר שעלתה לא תרד, אם כי חזקיה אינו אומר זאת כפירוש למשנתנו.

23 לדין בשחיטת דרום עיין מערכה ר.

24 היה מקום לתרץ, שהמשנה עוסקת בשינוי במוציא, כפי שהעמידה הגמ' (סו,ב), ואילו המליקה היתה במקומה, ולכן מודה ר' יהודה שאינה מטמאת. אבל בגמ' במעילה ג,א השוו את השינוי הנדון במשנה זו לשחיטת דרום, ועיין תוס' להלן פד,ב סוף ד"ה הניתנין ובשטמ"ק במעילה שם אות יח בהסברת הדבר.

25 לכאורה לא היו תוס' צריכים להאריך בראיות, שהרי משנתנו נוקטת במפורש

שהרי אין עוף בציבור, ולכן אין להחשיבו כ"יש לו הכשר במקום אחר" (טהרת הקודש; ותלה זאת בשאלה האם לומדים 'הכשר' מבמה גם לגבי קרבנות שאינם קיימים בה, ונחלקו בזה תירוצי תוס' ד"ה ונילף מבמה).

שיטת רבי יוחנן: מליקת זר אינה מטמאת בבית הבליעה

ר' יוחנן חולק על רב וסובר שהמליקה על ידי זר אינה מטמאת, והגמ' מביאה ברייתא האומרת כך במפורש. לא מוסבר בגמ' טעמו של ר' יוחנן, ומהי נקודת המחלוקת בינו לבין רב: ניתן להבין שלדעתו אין צורך כלל ב"הכשר במקום אחר", ואם כן, הרי שר' יוחנן חולק עליו בפירוש המושג "פסולו בקודש"³⁰. ואפשר שגם ר' יוחנן מודה בצורך ב"הכשר במקום אחר", אלא שלדעתו יש לזר הכשר במקום אחר, שהרי הוכשר בשחיטה, או בבמה.

המפרש (ד"ה ורבי יוחנן) ותוס' (ד"ה אמר רב, וליטעמין) נוקטים כאפשרות השניה, המצמצמת את המחלוקת בין רב לר' יוחנן, ומסבירים שגם ר' יוחנן נזקק ל"הכשר במקום אחר". הדבר מתבקש על פי שיטת תוס' בביאור "פסולו בקודש", לפיה הכניסה לעזרה אינה מספיקה לשם כך. המפרש אף מציין "דילפינן מבמה" דווקא, וכך גם מצדדים תוס' (ד"ה וליטעמין). נראה שהם מסתמכים על המשך הסוגיה, בה אומר חזקיה שמליקת זר לא תרד כי ישנה בבמה, ולדעתם זהו טעמו של ר' יוחנן לגבי טהרת העוף. עוד אפשר שדקדקו כך מלשון הגמ' בתשובות לשאלותיה על רב: בשאלה על הכשר שחיטה השיבה בפשטות "שחיטה לאו עבודה היא", ואילו בשאלה על הכשר במה השיבה "מבמה לא יליף", ולא "לא ילפינן", כלומר, שזוהי סברה מחודשת של רב. נראה, אם כן, שר' יוחנן חולק בנקודה זו, שלדעתו יש ללמוד מבמה. ועוד, שמסתבר יותר ללמוד מהקרבה גמורה בבמה מאשר משחיטה, שאיננה מעשה של הקרבה כלל.

לשאלה מניין לומר ר' יוחנן יש השלכה על בעל מום. בגמ' לעיל (טז,א) נאמר שבעל מום אינו רשאי להקריב בבמה, ובמובן זה הוא גרוע מזר. לעומת זאת בעל מום כשר בשחיטה, ככל הפסולים (משנה לא,ב). 'רש"י כתב יד' מפרש את הברייתא המובאת בגמ': "מלקה פסול – כגון בעל מום"³¹, הרי שלדעתו ר' יוחנן מטהר במליקה זו, כדין שחיטה, והסכים עמו בשטמ"ק (אות ה), וכן משמע מסתימת הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין ז,א): "כל הפסולין לעבודה שמלקו..." (מרומי שדה). לעומת זאת, תוס' (סוף ד"ה אמר רב) חולקים ופוסלים מליקת בעל מום, מפני שנאסר בבמה.

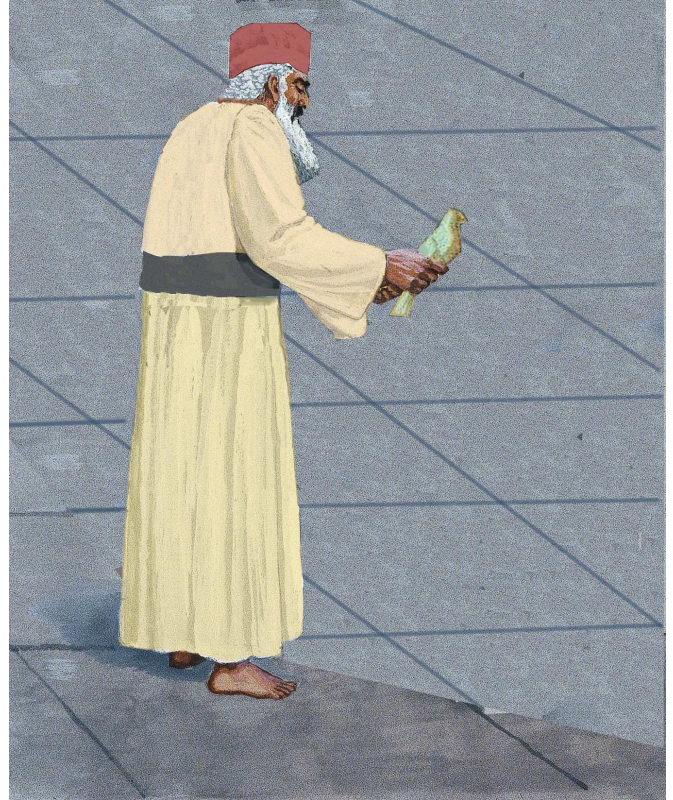
פסול היינו או אונן או טמא". תוס' אומרים זאת בביאור הברייתא שממנה מוכיחה הגמ' כר' יוחנן: "מלקה זר, מלקה פסול", ומשמע שלדעתם רב חולק גם באלו, ולכן הוצרכה הברייתא להזכיר את הפסול אחר שהזכירה את הזר. ובעולת שלמה דחה, שתוס' הזכירו טמא כ"שיטפא דלישנא", אע"פ שדינו פשוט ומוסכם.

30. כך נראה ברמב"ם, ראה להלן, וכן מאירי (הערה 10), ואולי גם רש"י הבין כך (הערה 12).

31. וכן פירש בנדה מ,ב ד"ה ושקבלו פסולין, לעניין דין "אם עלו לא ירדו".

'כל' לאיתווי זר, אלא לרב 'כל' לאיתווי מאי": מדוע הגמ' מתקשה רק במילה 'כל', ולא במילה 'פסולין'?

לפיכך פירשו כמה אחרונים, שרב מודה שישנם אישים הפסולים שמליקתם אינה מטמאת, והם אלו שמצאנו להם הכשר במקום אחר: טמא, הכשר בטומאה הדחוייה בציבור²⁸, ואונן, הכשר בכהן גדול. לכן אין להקשות על רב מהמילה "הפסולין", אותה ניתן להעמיד באישים אלו, אלא רק מזהרחה "כל" (מרומי שדה; רני ליעקב).

מליקה על ידי זר. לדעת רב היא מטמאת, מפני שלא מצינו עבודה הכשרה בזר, ואילו רבי יוחנן מטהר. יש אומרים שרבי יוחנן למד זאת מבמה, ולפיכך הוא מודה בבעל מום (תוספות). לאידך גיסא, יש אחרונים האומרים שרב מודה באונן וטמא, כי מצאנו מקרים שבהם עבודתם כשרה.

ברם, המפרש (ד"ה זר) כותב בפירוש אחרת: "זר – והוא הדין לאונן וערל וכל הפסולין", ומשמע שכוונתו גם לטמא, שהוזכר בפרק שני בכלל הפסולין, וגם לגביו סובר רב שמליקתו מטמאת²⁹. וביאור אחרונים, שהיתרו של אונן כהן גדול אינו מהווה "הכשר במקום אחר" לכהן הדיוט, שכן להדיוט עצמו לא הותר הדבר כלל (עולת שלמה; ואמנם אונן הותר בבמה, למסקנת הגמ' לעיל טז,א, אך רב לא לומד מבמה). באשר לטמא, לא מצינו שקרבן עוף נעשה בטומאה,

וגם אינו לומד מבמה, ואילו ר' יוחנן המטהר מליקת זר סובר כר"ש, שמשמש רק בכלל "פסולו בקודש". אבל קושיית הגמ' ממשנתנו וכן הראיה מהברייתא דלא כרב מוכיחה שהגמ' לא תולה את מחלוקתם במחלוקת התנאים.

28. מליקתו אמנם מטמאת את העוף מחמת מגעו בטמא, אבל משום כך אינו נעשה אב הטומאה, ויטמא בבית הבליעה רק מדרבנן ככל אוכלין טמאים באכילת 'חצי פרס' (עין טהרות פ"א משנה א-ב).

29. בעולת שלמה ובמרומי שדה דייקו כך גם מתוס' (סוף ד"ה אמר רב): "מליקת

לטמא, שיש לו הכשר במקום אחר (שם ג,ז)³⁵. סתירה נוספת קיימת בדין לילה: במליקת לילה פסק כמשנתנו, שטהורה (ז,א), בעוד שבשחיטת לילה פסק כר' יהודה, שתרד (ג,ו).

ביישוב סתירות אלה נאמרו באחרונים שני כיוונים מרכזיים: א. הרמב"ם סובר שאין לתלות את טהרת העוף בדין "אם עלו לא ירדו". כפי שהוסבר לעיל, הדבר תלוי בפירוש הברייתא "מתרת את האיסור", האם הכוונה ל"אם עלה לא ירד" או לאיסור הקרבה ואכילה לכתחילה (לחם משנה, הל' פסוהמ"ק ז,א; פנים מאירות; שפת אמת; גרי"ז). ביאור זה איננו מיישב את פסק הרמב"ם שמליקת זר לא תרד.

ב. הרמב"ם אכן תולה את טהרת העוף ב"אם עלו לא ירדו", אבל דעתו כתוס' שחילק בשיטת ר' יהודה בין עוף לבהמה. ראייה ברורה לכך מלשונו בפסק ההלכה כר' יהודה (ג,ו): "וכן בהמת קדשים שנשחטה בלילה...". ממילא, אין סתירה בין פסקי ר' יהודה לבין הפסקים בסוגיה כאן (תוס' יו"ט זבחים ז,ה; ברכת הזבח; חק נתן; מסקנת הקרן אורה).

סיכום

המשנה מחלקת בין עוף ש"פסולו בקודש", שמליקתו מטהרת אותו כאילו היה זה קרבן כשר, לבין "אין פסולו בקודש", שדינו כנבלה. המושג "פסולו בקודש" משמש בכמה הלכות נוספות, כגון הדין שקרבן שפסולו בקודש ועלה למזבח – לא ירד. כמה שיטות בפירושו של מושג זה, והאם היתרון בקרבן שפסולו בקודש הוא מצד שיש בו קדושה יתירה או מצד שהפסול שבו קל באופן יחסי: א. רש"י: הפסול נוצר בעזרה. לדעה זו, אפשר שהקולא נובעת מעצם כניסתו לעזרה, המקדשת את הקרבן (טהרת הקודש), או שכוונתו לומר שהקרבן ראוי ביסודו להקרבה, והפסול היה בתהליך ההקרבה (משמע ברש"י כאן וברמב"ם). ב. תוס': הפסול נוצר לאחר שהקרבן התקדש בכלי שרת. ג. שיטה שניה בתוס': לפסול זה יש הכשר במקום אחר. שני פירושי תוס' זקוקים זה לזה, וכל אחד מהטעמים מחשיב את הקרבן כדין "פסולו בקודש", אלא שנחלקו הפירושים מהו הטעם הנקרא "פסולו בקודש" (עולת שלמה).

כאמור, הכלל "פסולו בקודש" נאמר לעניין טהרת העוף ולעניין קרבן שעלה למזבח לאחר שנפסל. שיטת כמה ראשונים ששני הדינים תלויים זה בזה: מכיוון שמליקת זר הועילה להתיר את הקרבן למזבח במקרה שהועלה אליו – לכן היא מועילה גם לטהר (רש"י ותוס' והראב"ד). על פי

כאמור, דעת תוס' שטומאת עוף שנמלק על ידי זר תלויה בשאלה האם ירד מהמזבח, וכמו כן נקטו שאין לחלק בין בהמה לעוף. מצירוף הדברים יוצא, ששיטת ר' יוחנן מתאימה לדעת ר' שמעון בלבד, הסובר שבהמה שדמה נזרק על ידי פסולים לא תרד.

שיטת הרמב"ם

בפירוש המושג "פסולו בקודש" נראה ששיטת הרמב"ם כפי שהתבאר לעיל בדעת רש"י. בפירושו למשנתנו כתב הרמב"ם: "וענין אמרו 'לא היה פסולה בקדש', שאינה ראויה לקרבן לא מחמת קלקול המחשבה, ולא מחמת האדם העובד, ולא מחמת שינוי מקום, אשר בדברים אלו נפסלין הנשחטין מחמת מעלת הקדש ורוממותו, אלא בהיותם הם בעצמם פסולים לפני שיגיעו לפסולי הקודש". הרמב"ם מבדיל בין קרבן שאינו ראוי מצד עצמו לבין קרבן שנפסל במהלך העבודות; אלא שלדעתו זהו גם המובן הלשוני של "פסולו בקודש" – פסול הנובע מחומרתו היתירה של הקודש³². על פי הגדרה זו, מליקה על ידי זר או בשמאל או בלילה אף היא "פסולו בקודש", גם ללא "הכשר במקום אחר", ואם כן מסתבר, שלדעתו ר' יוחנן מטהר במליקת זר גם ללא הדימוי לבהמה (קרן אורה).

שיטה זו מבוארת גם בהל' פסולי המוקדשין פרק ז, שם הביא הרמב"ם את כל הדינים בסוגיה בחלוקה ל"פסולו בקודש" ו"אין פסולו בקודש", ולא הזכיר כלל את הנימוק של הכשר במקום אחר. ולשונו (בהל' ג' שם): "שאינן המליקה מתרת ומטהרת אלא דבר שהוא כשר למזבח", בניגוד לנרבע וכו' (הל' ד). "שאינן הקדושה חלה עליהן והרי אין פסולן בקדש". ובהל' ט: "כל אלו העופות שנפסלו מפני מקום עשייתן או מפני שינוי מעשיהן או שינוי שמם, אינן כנבלת העוף לטומאה... שכל אלו פסולן בקדש", גם אם הפסול אירע במליקה³³.

בעניין מליקת זר פסק הרמב"ם כר' יוחנן, שאינה מטמאת: "כל הפסולין לעבודה שמלקו... אינו כנבלת העוף הטהור לטומאה" (הל' פסולי המוקדשין ז,א), ומוכח מלשונו שגם מליקת בעל מום טהורה (קרן אורה)³⁴, ובהתאם למה שהתבאר לעיל שלדעתו אין הדבר תלוי בהכשר במקום אחר. כמו כן פסק הרמב"ם כדברי חזקיה, שאם הועלתה למזבח – לא תרד (שם ג,טו).

הדבר מעורר קושי, שכן מאידך פסק הרמב"ם כר' יהודה, שקרבן שדמו התקבל או נזרק על ידי פסולים – ירד, פרט

הפריד הרמב"ם בין "הלכות איסורי מזבח", הנוגעות לפסולים שאינם ראויים מעיקרם, לבין "הלכות פסולי המוקדשין", הנוגעות לפסולים מחמת דיני העבודות. "הלכות מעשה הקרבנות", העוסקות בהלכות העבודה עצמה, נסדרו בין הלכות איסורי המזבח לבין הלכות פסולי המוקדשין, לאמור: הראשונים אינם אמורים להגיע למקדש כלל, ואילו האחרונים נפסלו מחמת תקלה בעבודה.

34. ונראה שבא לכלול בזה גם מליקת שמאל, שלא הזכירה בפירוש.

35. על הטעם לפסקו ראה להלן מערכה ר.

32. ניתן היה לפרש שלדעתו גם קדשים שהיו ראויים מעיקרם נחשבים "אין פסולו בקודש" אם אירע בהם פסול בגופם, ורק שינוי מחשבה או מקום או פסול חיצוני לגמרי לקרבן, כגון פסול העובד, נחשב "פסולו בקודש". אבל לפי זה לכאורה "נשפך דמה" הרי זה "אין פסולו בקודש", שהרי זהו פסול בגוף הקרבן, ואילו ר' שמעון להלן פד,א מכנה זאת "פסולו בקודש". לפיכך נראה לבאר כנ"ל, שכוונתו לחלק בין דבר הפוסל את הקרבן מעיקרו לבין פסול המהווה תקלה בהקרבה. כיוצא בזה בלשון המאירי (סנהדרין לד,א), המבחין בין "פיסולו מחמת עצמו" לבין "נפסל בקודש".

33. ההבחנה העקרונית בין מיני הפסול בולטת היטב בסידורו של משנה תורה, שם

מטהר. בדעת רב יש אומרים שטימא בכל הפסולים (המפרש), ויש אומרים שמודה שטימא ואונן מליקתם טהורה, כי יש להם הכשר במקום אחר (מרומי שדה). בדעת ר' יוחנן נחלקו המפרשים האם טיהר משום שזר כשר בבמה, ואם כן כשהמולק הוא בעל מום מליקתו טמאה, כשם שהוא פסול מלהקריב בבמה (תוס'), או שלדעת ר' יוחנן מליקת זר נחשבת פסולו בקודש אפילו אם אין הכשר כיוצא בה, והוא הדין לבעל מום (רש"י). בדומה לדעת ר' יוחנן אומר חזקיה שמליקת זר שעלתה למזבח לא תרד.

הלכה כר' יוחנן וכן חזקיה (רמב"ם, למרות שפסק בבהמה כר' יהודה, שאם נזרק דמה על ידי פסולים תרד, וכחילוקו הנ"ל).

שיטה זו, המשנה כאן שמטהרת מליקת לילה הולכת בדעת ר' שמעון, הסובר ששחיטת לילה לא תרד.

הרמב"ם פסק כר' יהודה, ששחיטת לילה תרד, ובכל זאת פסק שמליקת לילה טהורה. הדבר אפשרי בשתי דרכים: א. לדעתו הדברים אינם תלויים זה בזה: מליקת קרבן שנפסל בקודש מטהרת מפני שהיא דומה למליקת קרבן כשר, ואפילו אם זהו פסול חמור, שירד מן המזבח (כך משמע גם מהמפרש). ב. לדעתו מודה ר' יהודה בעוף שמתקדש ולא ירד אפילו בלילה (ולא כתוס'), שדחו חילוק זה בין בהמה לעוף).

מליקת זר, נחלקו בה אמוראים: רב מטמא ור' יוחנן

מחוסר אבר בעוף (סח,ב)

נאמר בתורה (ויקרא כב, יט): "לרצונכם תמים זכר, בבקר בכשבים ובעזים", ודרשו חז"ל (קידושין כד,ב, ועוד): "תמות וזכרות בבהמה, ואין תמות וזכרות בעופות", ומכאן שאין קרבנות העוף צריכים להיות תמימים, והמומים הפוסלים בבהמה אינם פוסלים בהם. למרות זאת, כאשר חסר העוף אחד מאבריו – הרי זה פסול. רש"י (כאן ד"ה נסמית) מפרש שפסול זה מקורו בפסוק "הקריבהו נא לפחתך" (מלאכי א, ח), שממנו למדים שאסור להקריב לגבוה דבר המאוס להדיוט (ראה להלן פה, א, סוכה נ, א, ועוד), אך תוספות (ד"ה ושניסמית) מקשים עליו, שבברייתא (בקידושין שם) נלמד דין זה מהפסוק: "ואם מן העוף" (ויקרא א, יד). נראה שרש"י בא להסביר את טעמה של דרשה זו, שבחרו חז"ל למעט דווקא מחוסר אבר מפני שהוא מאוס להקרבה.

במשנה הובאו שלוש דוגמאות למומים, ובהם "יבשה גפה" (הכנף). הגדרת ה"יבשה" היא, שאם תיפצע – לא יצא ממנה דם (שר"ת אגרות משה או"ח ח"א סי' ח). הרשב"א (קידושין שם) מסביר, בשם הראב"ד, שלמרות שהכנף מחוברת לגוף – הרי זה כמחוסר אבר, מפני שכל כוחו של העוף הוא בכנפיו. מדבריו נראה שדין זה נאמר רק לגבי הכנפיים, ובמאירי (קידושין שם) הובאה מחלוקת בשאלה מה הדין כשיבש אבר אחר, האם דינו כחסר.

דיון נוסף קיים לגבי הדוגמה "נסמית עינה": תוס' (ד"ה ושניסמית) מפרשים שעינו של העוף חסרה, כלשון הגמ' בקידושין שם: "נחטטה". אולם מן הרמב"ם (הל' איסורי מזבח ג, א) משתמע שגם כאשר העין במקומה, אלא שאינה רואה – הרי זו פסולה (ראה תמונה).

קטיעת הרגל האמורה כאן היא נקטעה אצבע אחת (הפירוש לספרא המיוחס לר"ש, על הספרא ויקרא נדבה פרשתא ו, ג, ועיין עבודה זרה יג ע"ב).

פסול "מחוסר אבר" נוהג גם בבני נח, ואף שהם הותרו להקריב בעלי מומים בבמות שלהם, לא הותרו להקריב קרבנות מחוסרי אברים (להלן קטז, א).

מסתבר שהתורה לא הקפידה על תמימות העוף ועל זכרותו, כי המומים והנקבות אינם ניכרים בו, מפני קטנותו, ולפיכך אין להם חשיבות. אולם חסרון אבר, שהוא דבר הניכר, פוגם בקרבן (פירוש 'חבר הכהנים' לספרא שם).

מערכה קסח. עוף שנמלק ונמצא טריפה (סט,א-ע,ב)

הסוגיה עוסקת בהלכות עוף טריפה: האם גם שחיטתו מפיקעה ממנו טומאת נבלות, כבהמה? ומה באשר למליקתו, שאין לה היתר מקביל בבהמה?

מחלוקת התנאים ויסודותיה

במשנה (כאן ובטהרות פ"א מ"א) מובאות שלוש דעות באשר לעוף שנמלק ונמצא טריפה: דעת רבי מאיר: הן

התורה מבדילה בין נבלה לטריפה: הנבלה, שלא נשחטה כדין, מטמאת, ככתוב: "וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה – הנוגע בנבלתה יטמא עד הערב" (ויקרא יא, לט). וגם אסורה באכילה, ככתוב: "לא תאכלו כל נבלה" (דברים יד, כא). אולם הטריפה, שבחייה נגרם לה פצע המגדיר אותה כטריפה, כגון שניקב הושט, ולאחר מכן נשחטה כהלכה – אסורה באכילה, ככתוב: "ובשר בשדה טרפה לא תאכלו" (שמות כב, ל), אבל איננה מטמאת כנבילה.